

Özel Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dersinin Psikolojik Danışman Adaylarının Engelli Öğrencilere İlişkin Tutumlarına ve Hazırlık Düzeylerine Etkisi¹

The Effectiveness of the Counseling and Guidance in Special Education Course on Counselor Candidates' Attitudes toward and Preparation Levels with regard to Students with Disabilities

Elif ÇİMSİR, *Anadolu Üniversitesi, elifcimsir@anadolu.edu.tr*, ORCID: 0000-0003-2726-6522

Öz. Bu araştırmanın amacı Özel Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik (ÖEPDR) lisans dersinin psikolojik danışman adaylarının engelli bireylere ilişkin tutumlarına ve hazırlık düzeylerine etkisini belirlemektir. Araştırmanın çalışma grubu, 2017-2018 bahar döneminde Anadolu Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik (PDR) lisans programının son sınıfında okuyan 28 öğrenciden oluşmuştur. Araştırmada ön-test-son-test tek gruplu (kontrol grupsuz) yarı-deneysel desen kullanılmış ve elde edilen veriler Wilcoxon işaretli sıralar testi ve t-testi kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre psikolojik danışman adaylarının hem tutumlarının hem de hazırlık düzeylerinin ön-test ve son-test puanları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlıdır. Araştırmanın bulguları, psikolojik danışman adaylarının ÖEPDR dersini aldıktan sonra hazırlık düzeylerinde ve engelli bireylere yönelik tutumlarında anlamlı ölçüde değişiklikler meydana geldiğine işaret etmektedir. Bulgulara dayalı olarak, PDR lisans programlarında Özel Eğitim dersinin yanı sıra, engelli öğrencilere ilişkin daha ileri düzey bilgi, beceri ve tutumların kazandırılmasına dönük bir ders olan zorunlu/seçmeli ÖEPDR dersi ve benzerlerinin yer alması gerektiği söylenebilir.

Anahtar Sözcükler: Özel eğitimde psikolojik danışma ve rehberlik, engellilere yönelik tutumlar, engellilere yönelik psikolojik danışman hazırlığı, engelli öğrenciler

Abstract. The purpose of this study was to examine the impact of the Counseling and Guidance in Special Education (CGSE) course on counselor candidates' attitudes toward and preparation levels regarding students with disabilities (SWD). The participants were 28 senior students enrolled in the Counseling and Guidance undergraduate program at Anadolu University in the spring semester of 2017-2018. The study utilized a pre-test-post-test single-group (without a control group) quasi-experimental design. The results of the Wilcoxon signed rank test and t-test that were utilized in the data analyses indicated that the differences between the participants' pre-test and post-test scores of both attitudes and preparation levels regarding SWD were statistically significant. The results suggest that, in addition to the mandatory Special Education course that counselor candidates generally take in their freshmen year, additional courses aiming to develop advanced knowledge, skills and attitudes regarding SWD, such as the elective CGSE course, should be included in the curricula of counseling and guidance undergraduate programs.

Keywords: Counseling and guidance in special education, attitudes toward people with disabilities, counselor preparation regarding people with disabilities, students with disabilities

¹ Bu çalışma 20. Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

SUMMARY

Introduction

With the enactment of both national and international regulations aiming to remove the barriers encountered by people with disabilities in the education arena, the number of students who receive formal education has rapidly grown in Turkey. As a result, starting from the 2000's (see, Yazicioglu, 2018), the number of students with disabilities (SWD) in the educational institutions has gradually increased (Çitil, Karakoç and Özyiğit, 2018). With this increase, the roles and responsibilities of school counselors working in these institutions have also amplified, which caused the adequacy of counselor training concerning SWD to come to the forefront (e. g, Cimsir and Carney, 2017, Cimsir and Hunt, 2018, Deck et al., 1999, Dunn and Baker, 2002, Milsom 2002, Milsom and Akos, 2003). On the other hand, although limited, studies conducted in this area indicate that many counselor education programs do not offer training that adequately prepare counselor candidates for these roles and responsibilities (see Cimsir and Carney, 2017, Cimsir and Hunt, 2017, Sargin and Hamurcu, 2010). As a matter of fact, the only mandatory course in many counselor education undergraduate programs in Turkey is a two-credit Special Education course that is offered in many other programs of the Faculty of Education while training beyond this course is included only in a limited number of counselor education programs. In this regard, the elective Counseling and Guidance in Special Education (CGSE) course taught in the counselor education undergraduate program at Anadolu University is one of the few exceptions. While it can be suggested that courses similar to this specific example have a positive influence on school counselor preparation regarding SWD, the need for and the effectiveness of such courses need to be supported. Thus, the impact of the CGSE course on counselor candidates' (1) attitudes toward and (2) preparation levels regarding SWD has been examined in this study.

Method

The research method used in this study was the one-group pretest-posttest quasi-experimental design. Although the absence of a control group in the pre-test-post-test single-group quasi-experimental designs is considered a limitation, these designs continue to be used in studies where a control group cannot be established for technical and practical reasons (see Knapp and Faan, 2016). The participants of the study were twenty-eight senior students registered in the Counseling and Guidance undergraduate program at Anadolu University. The study was carried out over the course of the 14-week spring semester of the 2017-2018 academic year. Data were collected through the Attitudes Toward People with Disabilities Scale (Yuker, Block and Young, 1970) and the School Counselor Preparation Survey (Milsom, 2002). Before the course started, the researcher and the instructor made a number of modifications regarding the content and facilitation of the course based on their professional experiences and the position statements regarding SWD that were issued by the American School Counseling Association (ASCA, 2016). The t-test and Wilcoxon signed-rank test were used in the evaluation of both the pretest and the posttest results.

Results

The results of the Wilcoxon signed rank test confirmed the effectiveness of the class as all of the post-test scores on the School Counselor Preparation Survey items were significantly higher than the pre-test scores. The most remarkable change between the pre-test and post-test results seems to have occurred in the second item, which is associated with the roles and responsibilities around providing SWD with counseling services. On this particular item, the post-test scores of the 25 participants were higher than the pre-test scores, and only the remaining three students showed no difference between the pre-test and the post-test ($z = -5.02$, $p < .05$). The item with the least difference between the pre-test and post-test scores was item 8 ($z = -2.804$, $p < .05$), which involves providing support for SWD with career planning and access to classes. According to the dependent samples t-test results, the attitude scores of the counselor candidates toward SWD have significantly increased by 4.86 points after taking the Counseling and Guidance in Special Education course ($t = -2.51$, $df = 27$, $p < .05$). These results

indicate that the CGSE course makes a positive difference in the attitudes of counselor candidates toward SWD.

Discussion and Conclusion

The results of the study revealed that the CGSE course makes a statistically meaningful difference in counselor candidates' preparation levels to work with SWD, which is consistent with previous research and theoretical explanations that training regarding SWD before graduation increase school counselors' preparation levels to work with such students (e.g., Aksoy & Diken; Dunn v& Baker, 2002; Cimsir & Carney, 2017; Milsom, 2002; Milsom & Akos, 2003). It is noteworthy that counselor candidates' levels of preparation in the items of the School Counselor Preparation Survey varied from (3) Somewhat Unprepared to (4) Somewhat Prepared before they completed the course. When this finding is interpreted in light of the information that counselor candidates are generally offered only one course (Special Education) related to SWD during their undergraduate training, it can be suggested that this single course cannot adequately prepare them for their roles around SWD. Based on this, it can be suggested that counselor candidates need more advanced education regarding SWD beyond the Special Education course (e.g., Cimsir & Carney, 2017; Cimsir & Hunt, 2018; Sargın ve Hamurcu, 2010), as evidenced by the finding that upon completing the CGSE course the participants' responses on the survey items have approached to the category of (5) Prepared. Thus, it can be maintained that courses similar to the CGSE course are necessary to adequately prepare counselor candidates for their roles around SWD.

Another important finding was that the CGSE course has created a statistically significant difference in the attitudes of the participants towards SWD. This finding supports that information about people with disabilities can increase positive attitudes towards people with disabilities (e.g., Akbuğa & Gürsel, 2007; Gözün & Yıkılmış, 2003; Hunt & Hunt, 2000; Orel, Zerey & Töret, 2004.; Sarı & Bozgeyikli, 2002; Şahin & Güldenoğlu, 2013; Tavail & Özyürek, 2009). On the other hand, some studies suggest that information alone is not sufficient to change the attitudes towards people with disabilities, requiring an interaction dimension added to the information presented (see Alptekin and Batık, 2013, Barr and Bracchitta, 2008, Şahin and Akyol, 2010). Thus, it can be suggested that the positive change in the attitudes may have occurred due to the interaction component of this class which required counselor candidates to interview children with disabilities and their families.

GİRİŞ

Engelli bireylerin eğitim alanında karşılaştıkları bariyerlerin ortadan kaldırılması amacıyla yapılan ulusal ve uluslararası düzenlemelerin etkisiyle özellikle 2000'li yılların başlarından itibaren Türkiye'deki örgün eğitim kurumlarına devam eden engelli öğrenci sayısının hızla arttığı bilinmektedir (bknz., Yazıcıoğlu, 2018). Söz konusu artışla birlikte bu kurumların engelli öğrencilere sağlaması beklenen psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinin de önem ve ağırlığı artmış bulunmaktadır. (Milsom, 2002; Cimsir ve Carney, 2017; Cimsir ve Hunt, 2018). Bu bağlamda okullarda psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerini sağlamakla yükümlü personelin başında gelen okul psikolojik danışmanlarının da engelli öğrencilere ilişkin görev ve sorumluluklarının oldukça önemli boyutlara ulaştığı görülmektedir (Cimsir ve Hunt, 2018). Uzmanlar psikolojik danışmanların engelli öğrencilere ilişkin önem ve miktarı giderek artan söz konusu görevlerini başarıyla yerine getirebilmeleri için bir takım koşul ve yeterlikleri sağlamaları gerektiği üzerinde durmaktadır. Bu konuda en çok ön plana çıkan iki alanın ise engelli öğrencilere yönelik tutumlar (Dunn ve Baker, 2002; Milsom, 2006) ve engelli öğrencilere ilişkin dersler (Deck ve ark., 1999; Milsom, 2002) olduğu görülmektedir.

Çok boyutlu ve karmaşık yapılarına rağmen, öğretmen/uzman tutumlarının engelli bireylere yönelik eğitim hizmetlerinin kalitesini önemli ölçüde etkilediği bilinmektedir (Anderson ve Antonak, 1992). Tutumlar belirli bir nesne, fikir ya da kişiye karşı olumlu ya da olumsuz bilişsel, duygusal ve davranışsal eğilimlerden oluşan yapıları ifade etmektedir (Garner,

1996). Tutumların duyuşsal boyutu duygularla ilişkilendirilirken, bilişsel boyutu ise fikir, inanç ve düşünceler ile ilişkilendirilmektedir (Antonak ve Livneh, 1988). Tutumların davranışsal boyutu ise bireyin söz konusu nesne, fikir ya da bireyle etkileşime geçme konusundaki isteğini ve bu etkileşimi gerçekleştirme şeklini kapsamaktadır (Cook, 1992). Araştırmacılar tutumların bütünüyle gözlemlenemediğini kabul etmekle birlikte gözlenebilen veya ölçülebilen bir takım bilişsel, duyuşsal ve davranışsal öğelere yol açtığını belirtmektedirler (Kağıtçıbaşı, 1996; Olson & Zanna, 1993). Tutumların söz konusu boyut ve özelliklerinin bilinmesinin engelli bireylere yönelik davranışların tahmin edilmesi konusunda önemli olduğu belirtilmektedir (Grames ve Leverentz, 2010). Bu bağlamda alan yazın pozitif tutumların engelli bireylere sağlanan eğitim hizmetlerinin süre ve kalitesini artırırken negatif tutumların ise eğitim hizmetlerinin etkililiğini azalttığına işaret etmektedir (örn., Adkison-Bradley ve ark., 2007; Beattie, Anderson ve Antonak, 1997; Murphy, 2007). Tutumların engelli bireylere sağlanan eğitim hizmetleri üzerindeki söz konusu etkisi psikolojik danışman adaylarının engellilere yönelik tutumlarını da oldukça önemli kılmaktadır (Milsom, 2002; Milsom, 2006). Öte yandan, Türkiye’de psikolojik danışman adaylarının engellilere yönelik tutumlarının henüz her hangi bir çalışmaya konu edilmemiş olduğu, konuyla ilgili mevcut tek çalışmada ise kaynaştırma okullarında çalışmakta olan okul psikolojik danışmanlarının engellilere yönelik tutumlarının incelendiği görülmektedir. Söz konusu çalışmada psikolojik danışmanların engellilere yönelik tutumları Amerika’daki psikolojik danışmanların ve öğretmen adaylarının tutumlarına kıyasla oldukça düşük bulunmuştur (bkz., Cimsir ve Carney, 2017).

Psikolojik danışmanların engelli bireylere sağladıkları hizmetlerin niteliğini belirleyen bir diğer önemli faktör ise engelli bireylere ilişkin olarak almış oldukları eğitimidir (Dunn ve Baker, 2002; Milsom ve Akos, 2003). Özellikle lisans eğitimi sırasında tamamlanan derslerin engelli öğrencilere ilişkin psikolojik danışman yeterliliğini artırmakla kalmadığı aynı zamanda olumlu tutumları artırmak suretiyle de engelli öğrencilere sağlanan hizmetlerin kalitesini artırdığı bilinmektedir (Çetin, 2004; Milsom, 2002; Milsom ve Akos, 2003). Öte yandan bu konuya ilişkin kısıtlı sayıdaki araştırma, lisans eğitimi sırasında engelli bireylere ilişkin tamamlanan derslerin söz konusu öğrencilere hizmet sağlama konusundaki psikolojik danışman öz yeterliliğini ve hazırlık algısını olumlu olarak etkilemekle birlikte genel olarak yetersiz olduğuna işaret etmektedir (Cimsir ve Carney, 2017). Örneğin, Coşkun (2010) İstanbul’daki ilkokullarda çalışan psikolojik danışmanlarla yapmış olduğu nitel bir çalışmada katılımcıların bireyselleştirilmiş eğitim programlarının hazırlanması ve uygulanmasıyla ilgili olarak kendilerini yetersiz hissettikleri bulgusuna ulaşmıştır. Sargın ve Hamurcu (2010) ise Konya merkezindeki özel özel eğitim kurumlarında çalışan psikolojik danışmanlarla yaptıkları nitel bir çalışmada, katılımcıların lisans eğitimleri sırasında engelli öğrencilere ilişkin tamamlamış oldukları eğitimi mevcut kurumlarındaki görevlerini başarıyla yerine getirebilmelerini sağlayacak yeterlilikte bulmadıklarını ortaya çıkarmıştır. Coşkun (2010) ile Sargın ve Hamurcu’nun (2010) bulgularından farklı olarak Aksoy & Diken (2009) ilkokullarda çalışan psikolojik danışmanlardan PDR mezunu olanların özel eğitimde psikolojik danışma ve rehberlik öz-yeterlik puanlarının Felsefe, Sosyoloji ve Felsefe grubu bölümü mezunlarından daha yüksek olduğunu bulmuştur. Araştırmacılar bu durumu PDR mezunlarının lisans programlarında özel eğitimle ilgili bir dersin bulunuyor olmasıyla açıklamışlardır.

Sonuç olarak uzmanlar psikolojik danışman eğitiminin mezuniyet sonrasında engelli öğrencilere ilişkin olarak kendilerinden beklenecek olan görev ve sorumlulukları yerine getirebilmelerini sağlayacak bilgi, beceri ve tutumları kazandırabilecek nicelik ve nitelikte olması gerektiği üzerinde durmaktadırlar (örn., Cimsir ve Carney, 2017; Cimsir ve Hunt, 2018; Deck ve ark., 1999; Dunn ve Baker, 2002; Milsom, 2002; Milsom ve Akos, 2003). Öte yandan kısıtlı sayıdaki araştırma ülkemizde psikolojik danışman eğitiminin psikolojik danışman adaylarını engelli öğrencilere ilişkin olarak yeterince hazırlayamadığına işaret etmektedir (bkz., Cimsir ve Carney, 2017; Cimsir ve Hunt, 2017; Sargın ve Hamurcu, 2010). Nitekim Türkiye’deki bazı PDR lisans programlarında engelli öğrencilere ilişkin olarak Uygulamalı Davranış Analizi ve Öğrenme Güçlükleri gibi bir takım derslere yer veriliyor olmasına rağmen; birçok PDR lisans programında engelli öğrencilere ilişkin tek zorunlu dersin eğitim fakültelerinin diğer birçok programında da okutulmakta olan iki-kredilik Özel Eğitim dersi

olduğu bilinmektedir. Söz konusu Özel Eğitim dersi kapsamında öğrencilere genel olarak özel eğitim alanı ve engel türleri tanıtılmaktadır. Öte yandan PDR programlarında engelli öğrencilere ilişkin psikolojik danışma becerilerine yer verilen daha ileri düzey derslerin de yer alması gerektiği düşünülmekte ancak ülkemizde bu tür ilave derslerin kısıtlı sayıdaki PDR lisans programında yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda Anadolu Üniversitesi PDR programının dördüncü yılında okutulan zorunlu/seçmeli Özel Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik dersi kısıtlı sayıdaki örneklerden biri olarak dikkati çekmektedir. Söz konusu ders ve benzerlerinin psikolojik danışman adaylarının tutumları ve hazırlık düzeyleri üzerinde olumlu etkilerinin bulunduğu düşünülmekle birlikte bu tür derslerin gerek ve etkililiğinin bilimsel verilerle de desteklenmesi gerekmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada Özel Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik dersinin psikolojik danışman adaylarının (1) engelli öğrencilere ilişkin tutumları ve (2) hazırlık düzeyleri üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunup bulunmadığı araştırılmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada kullanılan yöntem ön-test-son-test tek gruplu (kontrol grupsuz) yarı-deneysel desendir. Ön-test-son-test tek gruplu yarı-deneysel desenlerde kontrol grubunun olmayışı bir sınırlılık olarak değerlendirilmekle birlikte, bu desenler teknik ve durumsal nedenlerle kontrol grubunun oluşturulamadığı çalışmalarda kullanılmaya devam etmektedir (bknz., Knapp ve Faan, 2016). Araştırmanın bağımsız değişkeni Özel Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik dersi, bağımlı değişkenleri ise psikolojik danışman adaylarının engelli öğrencilere ilişkin (1) tutumları ve (2) hazırlık düzeyleridir.

Uygulama süreci

Araştırmanın uygulaması Anadolu Üniversitesi PDR programında 2017-2018 eğitim-öğretim yılı bahar dönemindeki 14 haftalık ders sürecinde gerçekleşmiştir. Araştırmanın ilk haftasında ön-test, final haftasında ise son-test uygulanmıştır. Araştırmanın uygulama süreci kapsamında Özel Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik dersi, vize haftası hariç olmak üzere toplamda 12 hafta boyunca haftada üç saat olmak üzere bir dönem boyunca işlenmiştir. Ders süreci başlamadan önce araştırmacı ve dersi yürüten öğretim üyesi dersin içeriği ve yürütülüşü ile ilgili bir takım düzenlemelere gitmişlerdir. Söz konusu düzenlemeler araştırmacı ve dersin yürütücüsünün mesleki deneyimleri ve Amerikan Okul Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği (American School Counseling Association [ASCA], 2016) tarafından yayınlanmış olan “engelli öğrencilere yönelik psikolojik danışman rollerini belirleyen standartlar” çerçevesinde yapılmıştır. Bu standartların temel olarak; hak savunuculuğu, engelli öğrencilere yönelik sınıf rehberliği ve psikolojik danışma uygulamaları, anne babalar ve okul personeli ile işbirliği, BEP, akademik ilerleme ve üst öğrenime geçişin planlanması, ailelerin eğitim sürecine katılmaya motive edilmesi gibi konulara odaklandığı görülmektedir (ASCA, 2016). Bu temel ilkeler göz önüne alınarak oluşturulan dersin içeriği haftalara göre aşağıdaki şekilde dağıtılmıştır:

1. Hafta: Tanışma, dersin amacının tanıtılması ve ön-test uygulanması
2. Hafta: Engelli öğrenciler ve karşılaştıkları güçlükler
3. Hafta: Engelli öğrenciler ve toplumsal bariyerler
4. Hafta: Psikolojik danışmanların çalıştıkları kurumlar ve engelli öğrenciler
5. Hafta: Engelli öğrencilerle ilgili yasal düzenlemeler
6. Hafta: Eğitsel değerlendirme, tanılama ve yerleştirme süreci
7. Hafta: Kaynaştırma eğitimi ve BEP
8. Hafta: Vize
9. Hafta: Engelli öğrencilere yönelik psikolojik danışma uygulamaları
10. Hafta: Engelli öğrencilere yönelik psikolojik danışma uygulamaları
11. Hafta: Engelli öğrencilerin aileleri ile işbirliği
12. Hafta: Engelli öğrencilerin öğretmenleriyle ve okul yönetimiyle işbirliği

13. Hafta: Engelli öğrencilere yönelik hak savunuculuğu

14. Hafta: Final sınavı ve son-test uygulaması

Ders içeriği düz anlatım, rol oynama, beyin fırtınası ve soru-cevap ve kısa video gösterimleri kullanılarak aktarılmıştır. Dersin ödevi gereği dönem boyunca özellikle uygulamaya dönük olarak okul ve kurum ziyaretlerinde bulunmuş ve öğrenciler bu kapsamda en az bir engelli öğrenciyle birebir görüşme yaparak yaptıkları gözlem ve değerlendirmeleri rapor etmişlerdir. Ödev kapsamında öğrenciler engelli bireyin ebeveynleriyle de görüşmeler yaparak hem öğrenciyle ilgili bilgi almışlar hem de ailelerin engelli bir çocuğa sahip olmayla ilgili görüşlerini de alarak raporlarına eklemişlerdir. Bu bağlamda öğrenciler ebeveynlerin engelli bir çocuğa sahip olmayla bağlantılı olarak yaşadıkları güçlükler, bu durumun gündelik yaşamlarına yansımaları, çocuğun engelinin yaratmış olduğu zorluklarla başa çıkma yol ve stratejileri hakkında bilgiler edinmişlerdir. Öğrenciler bu deneyimlerinden yola çıkarak özel eğitim alanında psikolojik danışmayla ilgili bilgi, donanım ve yetkinliklerini değerlendirme fırsatı bulmuşlardır. Ayrıca öğrenciler, söz konusu bilgilerden yola çıkarak ebeveynlerin psikolojik ihtiyaçlarının neler olabileceği ile ilgili tespitlerde bulunmuşlar ve buna ilişkin öneriler geliştirmişlerdir. Bazı örnek raporlar sınıf ortamında tartışılmıştır.

Uygulamacı

Bu araştırma kapsamında etkililiği araştırılan Özel Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik dersini yürüten öğretim üyesi psikolojik danışma ve rehberlik alanında doktoralı, 4 yıldır bu dersi okutmakta olan ve engelli bireylere ve ailelerine ilişkin araştırma ve yayınları bulunan bir öğretim üyesidir.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 2017-2018 akademik yılında Anadolu Üniversitesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik programının dördüncü sınıfında öğrenim gören ve Özel Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik dersini zorunlu/seçmeli olarak alan 28 öğrenci oluşturmaktadır. Yaşları 21 ile 23 (ort.= 21.96, ss=0.8) arasında değişen katılımcıların, 20'si (% 71.4) kadınlardan oluşurken geriye kalan 8 (%29.6) kişi erkektir. Katılımcıların hiçbirinin herhangi bir engel veya kronik bir rahatsızlığı bulunmazken 11 katılımcı (%39.3) yakınları arasında herhangi bir engel veya kronik rahatsızlığa sahip birilerinin bulunduğunu belirtmiştir. Ancak söz konusu iki grup arasında bilgi/tutum düzeyi açısından herhangi bir fark bulunmamıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında kullanılan veri toplama aracı iki ölçme aracından oluşmaktadır. İlki psikolojik danışman adaylarının engelli öğrencilere ilişkin hazırlık düzeylerini ölçmek amacıyla kullanılan Psikolojik Danışman Hazırlık Düzeyi Anketi'dir. Diğeri ise psikolojik danışman adaylarının engellilere yönelik tutumlarını belirlemek amacıyla kullanılan Yetersizlikten Etkilenmiş Kişilere Yönelik Tutum Ölçeği'dir. Ölçme araçlarına ilişkin daha ayrıntılı bilgi aşağıda yer almaktadır.

Psikolojik Danışman Hazırlık Düzeyi Anketi

Bu çalışmada engelli öğrencilere ilişkin psikolojik danışman hazırlık düzeyini ölçmek için Milsom (2002) tarafından geliştirilmiş olan Psikolojik Danışman Hazırlık Düzeyi Anketi'nin Likert tipi maddelerden oluşan bölümü kullanılmıştır. Milsom (2002) söz konusu maddeleri engelli öğrencilere ilişkin psikolojik danışman rolleri konusunda ASCA'nın (2016) yayınlamış olduğu görüş metnindeki rol ve sorumlulukları referans alarak geliştirmiştir. Söz konusu Likert tipi maddeler anketin orijinal halinde altılı Likert tipinde (6 Tamamen Hazırlıklı Hissediyorum, 5 Oldukça Hazırlıklı Hissediyorum, 4 Biraz Hazırlıklı Hissediyorum, 3 Biraz Hazırlıksız Hissediyorum, 2 Oldukça Hazırlıksız Hissediyorum, 1 Tamamen Hazırlıksız Hissediyorum) şeklinde puanlanan 9 maddeden oluşmaktadır. Söz konusu maddeler başka bir çalışmada ASCA'nın (2016) engelli öğrencilere ilişkin psikolojik danışman rolleri konusunda yayınlamış

olduğu en güncel görüş metni referans alınarak yeniden düzenlenmiş, PDR alanından doktora bulunan altı uzman görüşünden yararlanılarak Türkçe'ye çevrilmiş ve son olarak da PDR alanında doktora üç uzmana da uygulama yapılarak 10 maddeye çıkarılmıştır (bkz., Cimsir ve Carney, 2017). Ancak, söz konusu anketin geçerlik ve güvenilirlik çalışması henüz yapılmamış olduğundan bu çalışmada elde edilen verilerin ön-test son-test puanlaması ve bu puanların karşılaştırması maddeler üzerinden yapılmıştır. Dolayısıyla anketin her bir maddesinden 1 ile 6 arası puan alınabilmekte ve puanın yüksekliği bireyin ilgili maddedeki hizmete ilişkin hazırlık düzeyinin yüksek olduğuna işaret etmektedir.

Yetersizlikten Etkilenmiş Kişilere Yönelik Tutum Ölçeği

Orijinal adı Attitudes Towards Disabled Persons Scale olan (ATDP) Yetersizlikten Etkilenmiş Kişilere Yönelik Tutum Ölçeği, Yuker, Block ve Young tarafından 1970 yılında geliştirilmiş ve Özyürek (2006) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçeğin test-tekrar test güvenilirliği 0.76 olarak ifade edilmiştir. Toplamda 20 maddeden oluşan ölçek altılı Likert tipi ifadelerden (+3 Tamamen Katılıyorum, +2 Katılıyorum, +1 Biraz Katılıyorum, -1 Biraz Katılmıyorum, -2 Katılmıyorum, -3 Kesinlikle Katılmıyorum) oluşmaktadır. Ölçeğin 2, 5, 6, 11 ve 12. maddeleri ters puanlanmakta ve tüm maddelerinin puanları toplandıktan sonra toplam puanın işareti değiştirilerek elde edilen puana 60 eklenmektedir. Sonuç olarak ortaya çıkan puanlar 0 ile 120 arasında değişmekte, ölçekten alınan yüksek puanlar engelli bireylere ilişkin olumlu tutumları ifade ederken, düşük puanlar ise olumsuz tutumları ifade etmektedir. Araştırma kapsamında bu ölçek Özel Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik dersinin ilk ve son haftalarında ön-test ve son-test olarak uygulanmıştır. Ölçeğin bu araştırma kapsamında son-test puanları üzerinden elde edilen Cronbach's Alpha katsayısı 0.75 olarak bulunmuştur

Veri Analizi

Bu araştırmanın verileri SPSS-24 paket programında analiz edilmiştir. Psikolojik danışman adaylarının Yetersizlikten Etkilenmiş Kişilere Yönelik Tutum Ölçeği'nden aldıkları ön-test ve son-test puanları arasındaki fark bağımlı gruplar t-testi ile analiz edilmiştir. Engelli Öğrencilere İlişkin Psikolojik Danışman Hazırlık Düzeyi Anketi'ndeki maddelerin ön-test ve son-test puanları arasındaki farkların test edilmesinde ise maddelerden elde edilen puanların eşit oranlı ölçek türünde olan Likert tipi maddelerden elde edilmiş olmaları ve normallik varsayımına ihlal etmeleri nedeniyle Wilcoxon işaretli sıralar testi kullanılmıştır (bkz., Carifio ve Perla, 2008; Zimmerman, 1996). Verilerin analizinde kullanılan istatistikler 0.05 anlamlılık düzeyinde analiz edilmiştir.

BULGULAR

Bu araştırmanın amacı iki kredilik Özel Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik lisans dersinin psikolojik danışman adaylarının engelli öğrencilere ilişkin hazırlık düzeyleri ve tutumları üzerindeki etkisini belirlemektir. Bu kapsamda 14 haftalık dersin ilk ve son haftalarında psikolojik danışman adaylarından toplanan veriler yukarıda belirtilen veri toplama araçlarıyla elde edilmiş ve bulgular aşağıda rapor edilmiştir.

Engelli Öğrencilere Yönelik Hazırlık Düzeyine İlişkin Bulgular

Özel Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik dersinin psikolojik danışman adaylarının engelli öğrencilere ilişkin hazırlık düzeyleri üzerinde anlamlı bir değişiklik yaratıp yaratmadığının test edilmesi için Engelli Öğrencilere İlişkin Psikolojik Danışman Hazırlık Düzeyi Anketi'ndeki maddelerin her birinin ön-test ve son-test puanları üzerinde Wilcoxon işaretli sıralar testi uygulanmıştır. Testin sonuçlarına geçilmeden önce psikolojik danışman adaylarının söz konusu maddelerden almış oldukları puanlara ilişkin betimleyici istatistiklere Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1. Psikolojik danışman hazırlık düzeyi anketi maddelerinin ön-test ve son-test puanlarına ilişkin betimleyici istatistikler

Maddeler	M	SD	Min- Max
	Öntest /Sontest	Öntest /Sontest	Öntest /Sontest
1.Hak savunuculuğu	3.82~ 4.96	1.16~ 0.64	1-6~ 4-6
2.Sınıf rehberliği, bireysel danışma ve/veya grup danışmanlığı	2.64~ 4.54	1.03~ 0.58	1-6~ 4-6
3.Anne babalar ve okul personeli ile işbirliği	3.79~ 4.89	0.96~ 0.57	1-5~ 4-6
4.BEP'e akademik ilerleme ve üst öğrenime geçişin dâhil edilmesi	3.39~ 4.18	1.26~ 0.91	1-5~ 2-6
5.Aileleri eğitim sürecine katılmaya motive etmek	4.43~ 5.21	0.79~ 0.63	2-6~ 4-6
6.Özel eğitim ihtiyacının belirlenmesi için öğretmen/personelle işbirliği	4.36~ 4.96	0.73~ 0.64	2-5~ 4-6
7. Bireysel farklılıkları kabul eden bir okul atmosferi oluşturmak	4.18~ 4.86	1.12~ 0.60	2-6~ 4-6
8. Kariyer planı ve derslere ulaşım konularında destek sağlamak	3.79~ 4.50	1.03~ 0.58	1-5~ 3-5
9. Öğrencileri düşük ya da yüksek beklentilerden korumak	3.36~ 4.36	1.13~ 0.73	1-5~ 2-5
10. Herkesin kendini ifade edebileceği güvenli bir okul ortamı sağlamak	3.71~ 4.93	0.94~ 0.60	1-5~ 4-6

Tablo 1’de öğrencilerin Özel Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik dersini almadan önce iki numaralı madde hariç kendilerini (3) Biraz Hazırlıksız Hissediyorum ile (4) Biraz Hazırlıklı Hissediyorum arasında bir yerde hissettiklerini ancak dersi aldıktan sonra maddelerin tamamında (5) Oldukça Hazırlıklı Hissediyorum kategorisine yaklaştıkları görülmektedir. Bu bağlamda maddelerde meydana gelen söz konusu değişimin anlamlı olup olmadığını belirlemek için kullanılan Wilcoxon işaretli sıralar testinin sonuçlarına ise Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2’deki sonuçlardan da anlaşılacağı üzere, Psikolojik Danışman Hazırlık Düzeyi Anketi’ndeki maddelerden alınan son-test puanlarının hepsi ön-test puanlarına kıyasla istatistiksel olarak anlamlı düzeyde artış göstermiştir. Ön-test ve son-test puan ortalamaları arasındaki en dikkat çekici değişimin ise engelli bireylere psikolojik danışma hizmetleri sağlamaya yönelik rolleri içeren madde 2’de meydana geldiği de görülmektedir. Söz konusu maddeye ilişkin 28 öğrencinin 25’inin son-test puanlarının ön-test puanlarından yüksek olduğu ve sadece geriye kalan 3 öğrencinin ön-test ile son-test puanları arasında herhangi bir değişiklik olmadığı göze çarpmaktadır ($z = -5.02, p < .05$). Ön-test ile son test puanları arasındaki farkın en az olduğu madde ise engelli öğrencilere kariyer planı ve derslere ulaşım konusunda destek sağlamayı içeren madde 8’dir ($z = -2.804, p < .05$).

Tablo 2. Psikolojik danışman adaylarının engelli öğrencilere ilişkin hazırlık düzeylerinin ön-test ve son-test puanlarının Wilcoxon işaretli sıralar testi sonuçları

	Öntest -Sontest	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z
Madde 1	Negatif Sıra	22	12.20	268.50	
	Pozitif Sıra	1	7.50	7.50	-4.092*
	Eşit	5			
Madde 2	Negatif Sıra	25	13.00	325.00	
	Pozitif Sıra	0	.00	.00	-4.418*
	Eşit	3			
Madde 3	Negatif Sıra	19	10.00	190.00	
	Pozitif Sıra	0	.00	.00	-3.926*
	Eşit	9			
Madde 4	Negatif Sıra	18	11.53	207.50	
	Pozitif Sıra	4	11.38	45.50	-2.784*
	Eşit	6			
Madde 5	Negatif Sıra	19	11.89	226.00	
	Pozitif Sıra	3	9.00	27.00	-3.422*
	Eşit	6			
Madde 6	Negatif Sıra	17	10.68	181.50	
	Pozitif Sıra	3	9.50	28.50	-3.133*
	Eşit	8			
Madde 7	Negatif Sıra	13	9.31	121.00	
	Pozitif Sıra	3	5.00	15.00	-2.808*
	Eşit	12			
Madde 8	Negatif Sıra	15	10.80	162.00	
	Pozitif Sıra	4	7.00	28.00	-2.804*
	Eşit	9			
Madde 9	Negatif Sıra	17	11.47	195.00	
	Pozitif Sıra	3	5.00	15.00	-3.482*
	Eşit	8			
Madde 10	Negatif Sıra	20	10.50	210.00	
	Pozitif Sıra	0	.00	.00	-4.006*
	Eşit	8			

* p < .05

Engelli Öğrencilere Yönelik Tutumlara İlişkin Bulgular

Bu araştırmanın amaçlarından biri Özel Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik dersinin psikolojik danışman adaylarının engelli öğrencilere ilişkin tutumları üzerinde anlamlı bir değişiklik yaratıp yaratmadığının test edilmesidir. Yetersizlikten Etkilenmiş Kişilere Yönelik Tutum Ölçeği'nin ön-test ve son-test puanları normal dağılım gösterdiği için söz konusu veriler üzerinde bağımlı gruplar t-testi uygulanmış ve sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Psikolojik danışman adaylarının engelli öğrencilere yönelik tutumlarına ilişkin t-testi sonuçları

	N	M	SD	SD	%95 CI	p	t	df
Ön-test	28	67.54	9.97					
Son-test	28	72.39	11.76	10.25	-8.83~ -0.88	.018	-2.51*	27

* p < .05.

Bağımlı gruplar t-testi sonuçları özel eğitimde psikolojik danışma ve rehberlik dersini aldıktan sonra psikolojik danışman adaylarının engelli öğrencilere yönelik tutumlarında ortalama olarak 4.86 puanlık bir artışın gerçekleştiğine ve bu artışın istatistiki olarak anlamlı olduğuna işaret etmektedir (t = -2.51, df = 27, p < .05). Diğer bir ifadeyle özel eğitimde psikolojik danışma ve rehberlik dersi psikolojik danışman adaylarının engelli öğrencilere yönelik tutumları üzerinde olumlu bir fark yaratmaktadır.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırma bulguları katılımcıların Engelli Öğrencilere İlişkin Psikolojik Danışman Hazırlık Düzeyi Anketi'ndeki maddelerden aldıkları son-test puanlarının hepsinin ön-test puanlarına kıyasla anlamlı düzeyde yüksek olduğunu göstermiştir. Diğer bir ifadeyle Özel Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik dersinin psikolojik danışmanların engelli öğrencilere ilişkin hazırlık düzeyleri üzerinde anlamlı bir fark yarattığı bulgusuna ulaşılmıştır. Bu bulgular engelli öğrencilere ilişkin eğitimin psikolojik danışman adaylarının engelli öğrencilere ilişkin hazırlık ve yeterlilik düzeylerini artırdığı yönündeki araştırma ve teorik açıklamalarla örtüşmektedir (örn., Aksoy ve Diken; Dunn ve Baker, 2002; Cimsir ve Carney, 2017; Milsom 2002; Milsom ve Akos, 2003).

Araştırma bulgularına göre Özel Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik dersini almadan önce psikolojik danışman adaylarının Psikolojik Danışman Hazırlık Düzeyi Anketi'ndeki maddelere ilişkin hazırlık düzeylerinin (3) Biraz Hazırlıksız Hissediyorum ile (4) Biraz Hazırlıklı Hissediyorum kategorileri arasında değişiyor olduğu dikkat çekmektedir. Türkiye'de PDR öğrencilerinin genel olarak ikinci sınıfta Özel Eğitim dersini alıyor oldukları bilgisi göz önünde bulundurulduğunda, araştırmanın bu bulgusu söz konusu dersin psikolojik danışman adaylarını engelli öğrencilere ilişkin rol ve sorumluluklara hazırlamak konusunda yetersiz kaldığı şeklinde yorumlanabilir. Zira bu bulgu psikolojik danışman adaylarının engelli öğrencilerle ilgili kendilerini yeterince hazırlıklı hissetmedikleri yönündeki görüş ve araştırmalarla da örtüşmektedir (örn., Cimsir ve Carney, 2017; Sargın ve Hamurcu, 2010). Buna dayanarak psikolojik danışman adaylarının Özel Eğitim dersinin ötesinde ve daha ileri düzeyde derslere ihtiyaç duyduğu sonucuna ulaşılabilir (örn., Cimsir ve Carney, 2017; Cimsir ve Hunt, 2018; Sargın ve Hamurcu, 2010). Nitekim katılımcıların Özel Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik dersini aldıktan sonra söz konusu anketteki maddelerin hepsinde (5) Oldukça Hazırlıklı Hissediyorum kategorisine yaklaşmış oldukları görülmektedir. Bu bağlamda, Anadolu Üniversitesi PDR lisans programının dördüncü yılında verilen ve bu araştırma kapsamında Amerikan Okul Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği'nin (ASCA, 2016) görüş metnindeki standartlarla uyumlu olarak içeriği yeniden şekillendirilen Özel Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik dersi ve benzerlerinin PDR programlarında bulunmasının gerekli olduğu düşünülmektedir.

Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu, Özel Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik dersinin psikolojik danışman adaylarının engelli öğrencilere yönelik tutumları üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir fark yarattığı yönündedir. Bu bulgu engelli bireylere yönelik tutumların olumlu hale getirilmesi konusunda bilgilendirmenin etkili bir faktör olduğu yönündeki araştırmaları desteklemektedir (örn., Akbuğa ve Gürsel, 2007; Gözün ve Yıkılmış, 2003; Hunt ve Hunt, 2000; Orel, Zerey ve Töret, 2004.; Sarı ve Bozgeyikli, 2002; Şahin ve Güldenoğlu, 2013; Tavail ve Özyürek, 2009). Öte yandan bazı araştırmalarda bilgilendirmenin engelli bireylere yönelik tutumların değiştirilmesi konusunda yetersiz kaldığı ve bu nedenle hem bilgi hem de etkileşim birlikte sunulması gerektiğine işaret edilmiştir (bknz., Alptekin ve Batık, 2013; Barr ve Bracchitta, 2008; Şahin ve Akyol, 2010). Bu bağlamda araştırmacı ve uzmanlar engelli bireylere ilişkin psikolojik danışman hazırlığının en önemli öğelerinden biri olarak içerisinde etkileşim faktörünü barındıran ödev ve uygulamaları göstermişlerdir (e.g. Isaacs, Greene ve Valesky, 1998; Korinek ve Prillaman, 2011; Milsom ve Akos 2003). Bu bilgi, Özel Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik dersinin tutumlar üzerindeki etkisinin sadece bilgi değil aynı zamanda etkileşim faktörünü de barındırıyor olmasından kaynaklanıyor olabileceğini düşündürmektedir. Zira daha önce de belirtildiği üzere bu araştırmanın katılımcıları bu dersin gereği olarak okul ve kurum ziyaretlerinde bulunmuş ve bu kapsamda en az bir engelli öğrenciyle birebir görüşme yapmışlardır. Öğrenciler engelli bireyin yanı sıra söz konusu bireyin ebeveynleriyle de görüşmeler yaparak engelli çocuğa sahip olmanın gündelik yaşamlarına yansımaları, bu konuda yaşadıkları güçlükler ve bu güçlüklerle başa çıkma yol ve stratejileri hakkında bilgiler edinmişler ve elde edilen bilgilere dayalı olarak dönem sonunda birer rapor hazırlamışlardır. Dersin gereği olarak hazırlanmış olan söz konusu raporlardaki veriler de bu dersin PDR öğrencilerinin tutumlarını olumlu yönde değiştirdiğine kanıt olarak ileri sürülebilir.

Nitekim, birçok öğrenci dönem başında sınıf ortamındaki tartışmalarda engelli öğrencilerle çalışmak konusunda yetersiz olduklarını belirtmelerine karşın dönem sonunda yeterliliklerinin manidar düzeyde ilerlediğini gerek sözel gerekse yazılı olarak ifade etmişlerdir. Benzer biçimde öğrencilerin engelli bireylerle çalışabilmek yönündeki inançlarının da değiştiği söylenebilir. Zira öğrencilerin dönem başındaki sınıf tartışmalarında engelli öğrencilerle çalışmanın neredeyse mümkün olmadığı yönünde düşünceler ifade ettikleri, ancak dönem sonunda gerek raporlarında gerekse sınıf ortamındaki tartışmalarda bu grupla çalışabileceklerine ve daha da önemlisi onlara fayda sağlayabileceklerine yönelik inançlarının arttığına dair ifadeler kullandıkları gözlemlenmiştir.

Araştırma bulgularına göre psikolojik danışman adaylarının engelli öğrencilere yönelik tutumlarının ön-test ortalaması 67,54'tür. Bu değer bu çalışmada yer alan PDR öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutumlarının farklı programlardaki öğrencilere kıyasla çok daha olumlu olduğuna işaret etmektedir. Zira bir başka çalışmada Resim Öğretmenliği öğrencilerinin tutum ortalamaları 58,36 (N=28), Sınıf Öğretmenliği öğrencilerinin tutum ortalamaları 54,44 (N=27), Fen Bilgisi Öğretmenliği öğrencilerinin tutum ortalamaları 57,88 (N=25) ve İngilizce Öğretmenliği programındaki öğrencilerin tutum ortalamaları 54,04 (N=26) olarak bulunmuştur (bknz., Çitil, Karakoç ve Özyiğit, 2018). Kırıkkale Üniversitesi'nde yapılmış olan bir başka çalışmada ise Çocuk Gelişimi programı öğrencilerinin tutum ortalamaları 57,92 (N=116), Hemşirelik bölümü öğrencilerinin tutum ortalamaları 56,10 (N=119) ve Sağlık Yönetimi bölümü öğrencilerinin tutum ortalamaları ise 60,46 (N=114) olarak bulunmuştur (Şahin ve Bekir, 2016). Öte yandan, bu çalışmadaki PDR öğrencilerinin engelli bireylere yönelik tutum ortalamalarının ön test ortalamasının kaynaştırma okullarında çalışan psikolojik danışmanların tutum ortalamalarıyla (bknz., Cimsir ve Carney, M=68,87) hemen hemen aynı olduğu da dikkati çekmektedir. Özel Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik dersinin psikolojik danışman adaylarının engelli öğrencilere yönelik tutumlarını istatistiki olarak anlamlı düzeyde yükselttiği (M=72,39) göz önüne alındığında söz konusu dersin psikolojik danışmanların engelli bireylere yönelik tutumlarının iyileştirilmesi konusundaki önemi daha da belirginleşmektedir. Diğer taraftan, her ne kadar bu çalışmada psikolojik danışman adaylarının engelli öğrencilere yönelik tutumlarında olumlu bir değişim görülmüş olsa da, Türkiye'de engelli bireylere yönelik psikolojik danışman tutumlarının Amerika'daki psikolojik danışmanların tutumlarına (M=88,10; Milsom, 2002) kıyasla oldukça düşük olduğu dikkati çekmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de psikolojik danışmanların engelli bireylere yönelik tutumlarının Amerika'daki meslektaşlarına kıyasla daha olumsuz olmasının altında yatan nedenlerin araştırılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Sınırlılıklar ve Öneriler

Bu araştırmanın sonuçlarının değerlendirilmesinde ve gelecekteki araştırmaların planlanmasında araştırmanın güçlü yönleri kadar sınırlılıklarının da göz önünde bulundurulmasında yarar vardır. Bu sınırlılıkların en başında araştırma yöntemi olarak ön-test-son-test tek gruplu (kontrol grupsuz) deneysel desenin kullanılmış olması gelmektedir. Zira bu desen katılımcıların engelli bireylere ilişkin tutum ve hazırlık düzeylerinde meydana gelen değişimin Özel Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik dersinden mi yoksa zaman, uygulanan ölçme araçlarına alışma veya olgunlaşma gibi faktörlerinden mi kaynaklanmakta olduğunun kesin olarak ayırdına varabilmeyi mümkün kılmamaktadır (Bknz., Knapp ve Faan, 2016). Bunlara ilave olarak öğrenciler dönem boyunca Özel Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik dersiyile birlikte başka dersler de aldıkları için araştırma bulgularının bütünüyle söz konusu dersten kaynaklandığını iddia etmek zor görünmektedir. Dolayısıyla bu konu üzerine ileride yapılacak olan araştırmalarda bulguların iç ve dış geçerliliklerini yükseltmek için ön-test son-test kontrol gruplu deneysel desenlerin kullanılması ve takip testlerinin uygulanması önerilebilir.

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı ise Özel Eğitimde Psikolojik Danışma ve Rehberlik dersi sonucunda meydana gelen tutum değişikliğinin boyut ve derecesi ile ilgili görünmektedir. Araştırmacılar genel olarak tutumları gözlemlenmenin ve/veya ölçmenin oldukça zor olduğu

noktasında ortaklaşmaktadırlar (Örn., Anderson ve Antonak, 1992; Kağıtçıbaşı, 1996). Dahası davranış ve tutumlar arasındaki ilişkinin karmaşık olduğu ve tutumların davranış boyutunun sadece küçük bir bölümünü açıkladığı ileri sürülmektedir (Grames ve Leverentz, 2010). Bu araştırmada kullanılan Yetersizlikten Etkilenmiş Kişilere Yönelik Tutum Ölçeği ise tutumları, bireylerin engelli bireylere yönelik algı ve davranışlarının engelsiz bireylere yönelik algı ve davranışlarına kıyasla ne kadar farklı olduğu noktasından hareketle ölçmektedir. Sonuç olarak gerek tutumların bahsedilen yapıları itibariyle gerekse bu araştırmada kullanılan desen ve ölçeğin özellikleri itibariyle araştırmanın uygulama boyutu sonrasında tutumlarda meydana gelen değişimin tutumların tam olarak hangi boyutunda ve ne derecede meydana geldiğinin ayırt edilmesi mümkün görünmemektedir. Buna ilaveten, araştırmada kullanılan ölçek bireylerin kendi ifadelerine dayandığı için (self-report) araştırmanın sonuçlarının sosyal-beğenirlik olgusundan etkilenmiş olma ihtimalleri de bulunmaktadır. Dolayısıyla ileride yapılacak araştırmalarda bu sınırlılıkların önüne geçebilmek için başkalarının gözlemlerini dikkate alma yöntemleri gibi uygulamalarla davranış boyutunda meydana gelen değişimi ölçmeyi mümkün kılan ve/veya sosyal-beğenirlik olgusunu kontrol altına alan araştırma yöntemlerinin uygulanmasında fayda görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Adkison-Bradley, C. R., P. D. Kohler, E. Bradshaw, E. B. Applegate, X. Cai, and J. Steele (2007). Career planning with students with and without disabilities: A study of Illinois school counselors. *Journal of School Counseling* 5 (11). Accessed <http://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ901172.pdf>
- Akbuğa, B. & Gürsel, F. (2007). Bilgilendirme yoluyla beden eğitimi spor yüksekokulu öğrencilerinin engelli bireye yönelik değişen tutumları. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi* 5 (1): 5–8.
- Aksoy, V. & Diken, H. İ. (2009). Rehber öğretmen özel eğitim öz yeterlik ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Özel Eğitim Dergisi*, 10 (1): 29–42.
- Altıparmak, S. & Sarı, H. Y. (2012). Manisa ilinde engelli bireylere karşı toplumsal tutumlar. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 13 (2): 110–116.
- Alptekin, S. ve Batık, V.M. (2013). Özel eğitim bölümü öğrencilerinin yetersizlikten etkilenmiş kişilere yönelik tutumlarına özel eğitim dersinin etkisi. *International Journal of Educational Research*, 4(4), 18-34.
- American School Counseling Association (ASCA, 2016). 26 Temmuz 2018 tarihinde https://www.schoolcounselor.org/asca/media/asca/PositionStatements/PS_Disabilities.pdf adresinden erişilmiştir.
- Anderson, R. J., & Antonak, R. F. (1992). The influence of attitudes and contact on reactions to persons with physical and speech disabilities. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 34, 240-247.
- Antonak, R. F., & Livneh, H. (1988). Measurement of attitudes towards persons with disabilities. *Disability and Rehabilitation*, 22, 211-224.
- Barr, J.B. & Bracchitta, K. (2008). Effects of contact with individuals with disabilities: Positive attitudes and majoring in education. *The Journal of Psychology*, 142 (3), 225–243
- Beattie, J., Anderson, R., & Antonak, R. (1997). Modifying attitudes of prospective educators toward students with disabilities and their integration into regular classrooms. *The Journal of Psychology*, 131(3), 245-259. doi:10.1080/00223989709603512
- Carifio, J., & Perla, R. (2008). Resolving the 50-year debate around using and misusing likert scales. *Medical Education*, 42(12), 1150-1152. doi:10.1111/j.1365-2923.2008.03172.x
- Çetin, Ç. (2004). Özel eğitim alanında çalışmakta olan farklı meslek grubundaki eğitimcilerin yaşadığı güçlüklerin belirlenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5
- Cimsir, E. & Carney, J. V. (2016). School counsellor training, attitudes, and perceptions of preparedness to provide services to students with disabilities in inclusive schools in Turkey. *European Journal of Special Needs Education*, 32(3), 346–361. <https://doi.org/10.1080/08856257.2016.1240340>. (1), 35-46.
- Cimsir, E. & Hunt, B. (2018). Students with disabilities: Practical information for school counselors in Turkey. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 40 (2). 122-132. <https://doi.org/10.1007/s10447-017-9315-x>
- Cook, D. (1992). Psychological impact of disability. In R. M. Parker & E. M. Szymanski (Eds.), *Rehabilitation counseling basics and beyond* (249-272). Austin, TX: PRO-ED.
- Coskun, Y. D. (2010). School Counselors' Views about the Individualized Educational Program Practices. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 9: 1629–1633.

- Çitil, M., Karakoç, T. & Küçüközyiğit, M. S. (2018). Özel eğitim lisans dersinin öğretmen adaylarının bilgi düzeylerine ve engellilere yönelik tutumlarına etkisi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (2), 815-833.
- Deck, M., Scarborough, J. L., Sferrazza, M. S., & Estill, D. M. (1999). Serving students with disabilities: Perspectives of three school counselors. *Intervention in School and Clinic*, 34(3), 150-155. doi:10.1177/105345129903400305
- Dunn, N. A. W. & Baker, S. B. (2002). Readiness to serve students with disabilities: A survey of elementary school counselors. *Professional School Counseling*, 5, 277-284.
- Garner, P. (1996). Students' views on special educational needs courses in initial teacher education. *British Journal of Special Education*, 23(4), 176-79.
- Gözün, Ö. ve Yıkılmış, A. (2004). Öğretmen adaylarının kaynaştırma konusunda bilgilendirilmelerinin kaynaştırmaya yönelik tutumlarının değişimindeki etkililiği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5 (2), 65-77.
- Grames, M. & Leverentz, C. (2010). Attitudes Toward Persons with Disabilities: A Comparison of Chinese and American Students. *Journal of Undergraduate Research*, XIII, 1-6.
- Hunt, B., & Hunt, C. S., (2000). Attitudes toward students with disabilities: A comparison of undergraduate rehabilitation and business majors. *Rehabilitation Education*, 14, 269-283.
- Isaacs, M. L., M. Greene, & T. S. Valesky. 1998. Elementary Counselors and Inclusion: A Statewide Attitudinal Survey. *Professional School Counseling [H. W. Wilson – EDUC]* 2 (1): 68–76.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). *İnsan ve İnsanlar*, (9. Baskı), İstanbul: Evrim Basım
- Knapp, T. R. & Faan, E. (2016). Why Is the One-Group Pretest–Posttest Design Still Used? *Clinical Nursing Research*, 25(5). 467-472. Doi: <https://doi.org/10.1177/1054773816666280>
- Korinek, L., & D. Prillaman (2011). Counselors and Exceptional Students: Preparation versus Practice.” *Counselor Education and Supervision* 32 (1): 3–11. doi:10.1002/j.1556-6978.1992.tb00168.x.
- Milsom, A. (2002). Students with disabilities: School counselor involvement and preparation. *Professional School Counseling*, 5, 331-338.
- Milsom, A. (2006). Creating positive school experiences for students with disabilities. *Professional School Counseling*, 10(1), 66-72.
- Milsom, A & Akos, P. (2003). Preparing school counselors to work with students with disabilities. *Counselor Education and Supervision*, 43(2), 86-95.
- Murphy, K. L. (2007). Addressing changing times teaching disability etiquette to PETE students. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 78(7), 41–44.
- Olson, J. M., & Zanna, M. P. (1993). Attitudes and attitude change. *Annual Review of Psychology*, 44, 117-154.
- Orel, A., Zerey, Z. ve Töret, G. (2004). Sınıf öğretmeni adaylarının kaynaştırmaya yönelik tutumlarının incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi. Özel Eğitim Dergisi*, 5 (1), 23-33.
- Özyürek, M. (2006). *Engellilere Yönelik Tutumların Değiştirilmesi*. Ankara: Kök Yayıncılık.
- Sarı, H. ve Bozgeyikli, H. (2003). Öğretmen adaylarının özel eğitime yönelik tutumlarının incelenmesi: karşılaştırmalı bir araştırma, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 183-204.
- Sargın, N. ve Hamurcu. H. (2010). Özel özel eğitim kurumlarında çalışan rehber öğretmenlerin sorunlarına ve beklentilerine yönelik bir çalışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 24: 324–329.
- Şahin, F. ve Güldenoğlu, B. (2013). Engelliler konusunda verilen eğitim programının engellilere yönelik tutumlar üzerindeki etkisi. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 214-239.
- Şahin, H. ve Akyol, A. D. (2010). Evaluation of nursing and medical students' attitudes towards people with disabilities. *Journal of Clinical Nursing*, 19, 2271–2279.
- Şahin, H. ve Bekir, H. (2016). Üniversite öğrencilerinin engellilere yönelik tutumlarının belirlenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3:743-766.
- Tavil, Y. Z. ve Özyürek, M. (2009). Gerçekçi bilgilendirme ve etkileşimde bulunmanın özel eğitim öğretmen adaylarının engelli kişilere yönelik tutumlarının değişmesine etkisi. *Ekev Akademi Dergisi*, 13(39), 265-276.
- Yazıcıoğlu, T. (2018). Kaynaştırma uygulamalarının tarihsel süreci ve Türkiye’de uygulanan kaynaştırma modelleri. *Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 92-110.
- Zimmerman, D. W. (1996). An efficient alternative to the Wilcoxon signed-ranks test for paired non-normal data. *Journal of General Psychology*. 123 (1), 29-40.